

РАДОЈКО НИКОЛИЋ

КЛЕСАР ЈОСИФ СИМИЋ ТЕОЧИНАЦ

Јосиф Симић је, свакако, најчувенији и најбољи клесар таковског краја. Писао је надгробнике између 1885. и 1908. године и на њима о својој мајсторији остављао трагове: „Ради Јосиф П.¹ Симић Теочинац“, „Изради Јосип Симић Теочинац из Прањана“, „Изради Јосиф Симић из Прањана“, „Изради Јосип Симић молер из Теочина“, „Израдио је Јосиф Симић Теочин Прањани“.² Потписи су му „штампани“ при дну, с челне, бочне или задње стране споменика, а понекад се протежу уокло на три стране. Ситни, водоравни, а само покоји укошени. Увек се потписивао као Симић, мада старији сељаци казују да му је право презиме било Симекић. И сам прањански парох убележиће га у књизи венчаних (1894) као Симекића, док ће га доцније и он „прекрстити“ у Симића.³ А крајње слово имена му је на споменичком потписивању час **ф**, час **п**, премда је знатно чешће **ф**.

Потпис му указује да је родом из Теочина, села на границама Суворора, а да се клесаријом бавио у Прањанима. Узмакнут у планину, раштркан и ванпутан, Теочин није био погодан за оснивање каменарске радње и привлачење муштерија, па је млади

мајстор већ на самом почетку свог рада отворио радионицу у средишту тек заснованог друмског насеља у низном прањанском пољу. Осетио је да ће у тој прометној насеобини, у коју је ради зараде већ почео да пристиже понеки ковач, каванар и дућанџија, моћи добро да развије посао. На неколико споменика означио је да његови рукоради потичу из те радионице („Из радијонице Јосифа Симића Теочинца из Прањана“). Као досељеник у прањанску варошицу, која је средокраћа и чвориште путова који воде за Чачак, Горњи Милановац и Пожегу (али и за Ваљево), никада се није одрекао родног села, па је његов назив, као заштитну амајлију, придодавао уз своје име све до смрти. На преко две трећине потписаних споменика поменуо је оно завичајно Теочинац, док је место обављања свог заната помињао нешто проређеније. Само је на једном споменику у Гојној Гори признао да је и „Прањанац“. На десетак се израђевина, оним на којима је изрезао фигуре покојника, огласио као **молер** (што је пре њега ретко чинио једино Јован Томић из таковских Врнчана, а после њега — нико). Сматрао је да је израдом људског лика заслужио име правог сликара, живописца, уметника — на шта се и своди значење речи молер.

Просторни делокруг Симићева рада су села између Маљена и Сувобора, на северу, и Каблара и брда Љубића, на југу, дакле — насеља која хватају развођа од извора до увира Каменице, Чемернице и Дичине. То је, углавном, југозападно подручје рудничког округа, гранично са чачанским и ужичким крајем. Али, Јосифова се рука среће и у пожешким селима око Добрињске реке и на таковским обрежјима с обе стране Деспотовице, док му је само понека рукотворина доспела и до најдоњих качерских насеља, најдаље до Белановице. А свега их је неколико са јужне стране Мораве, у подјеличким селима трнавског краја. (Да ли је Симић израдио и понеки споменик северно од греде Маљен-Суворбор-Рајац, односно у селима окренутим Колубари и ваљевској Подгорини, аутору овог рада је непознато пошто гробља на том подручју није проучавао).

Симић је израђивао споменике од беличастог кабларског камена, а тек покоји од жућкастог бранетићког и струганичког тоциљњака или од тамног зрнастог валутка-конгломерата. Углачавао их је колико се више могло, а посебно оне површине које је исписивао словима и оне на којима је изрезивао људску фигуру. Понеке је остављао грубље обраде, са крупнијим резом и храпавијом структуром.

Обликовао их је најчешће у виду квадарног стуба са различитим односом висине, ширине и дубине. Неке је покривао капом двојаког изгледа: једне као да изничу из врха стуба па се постепено шире и наткриљују га у виду „печурке“ а друге представљају праве надстрешне поклопце који се вршним делом сужавају у зарубљену купу. Но, можда је највише нешто пљоснатијих споменика, који се завршавају једноставним лучним засвођењем, без икакве покривке. Пред крај клесарског рада, и живота, израђивао је и знатно спљоштеније надгробнике, које је завршавао стилизованим, разуђеним крстом. А, што је занимљиво, Симић је свакако први клесар који је у изради споменика унео и примену грожђа. Већ од 1895. године он почиње да у врх покојег надгробника, односно у његов поклопац, побада крст искован од шине. То је осмокрака „звезда“, настала тако што је на основни усправни крст нитнама причвршћен један „укошен“ с нешто тањим пречкама.

Величина и димензије споменика су различите. Рачунајући с капом, висина им је од једног до два метра, што је зависило да ли је подигнут богаташу, сирوماху, мужу, жени, момку, девојци. А има их и сасвим ниских и малених (високих око 80 сантиметара), уздубачених над хумкама младенаца до десете године. Ширина чеоних страна се креће од 28 до 40 сантиметара, а бочне су уже од њих у просеку за један и по до два пута.

Највећи број споменика је пободен у земљу као дирек, али их има и усађених на проширено постоље у виду куће. На тим постољима или стопама, високим и преко 30 сантиметара, са све четири стране озпачена су врата и над њима мали двоводни кровови. Ове куће — постоља Симић је израђивао само у последње три — четири године свог рада, али постоји велика вероватноћа и да их је готове набављао од каבלарских каменорезаца. Уз споменике извесних богатијих и угледнијих особа постављане су и надгробне плоче, које, као лежећа допуна, чине с њима целовиту „вечну кућу“. Дугачке до два и по, а широке до једног метра, оне у потпуности прекривају гроб, а ликовним и текстовним садржајима украшавају, приширују и на извештан сажет начин понављају покојников животопис већ исказан на усправљеном надгробнику. На плочи се устаљеним редом ређају „слике“ и речи: повелики стилизован крст — крупнословно име и презиме упокојеника са годинама рођења и смрти — подаци у срцоликом уоквирењу ко је студеном степом покрио вечну кућу — мртвачка глава са прекрштеним костима — ситан потпис каменоресца. Све је то

уоквирено једноставном, неорнаментисаном, траком — вођицом по ободу плоче. Поред оваквих, израдио је и неколико простијих плоча, на којима је означио само три „уреза“: крст, коме припада гробница, и штитасти рам са оцилима.

Осим надгробника и надгробних плоча, Симић је изрезао и понеки запис на црквеном зиду и покоју часну трпезу. Тако је на миоковачкој цркви записао да је она подигнута 1890, а у капели коштунџићког гробља начинио је 1906. часну трпезу са урезаним путиром, часним крстом и молитвеном књигом.

Коме је теочински мајстор исписивао надгробна слова и урезивао ликове, ствари и алат? Као и сваки клесар, сваком ко спомен наручи, али знатно чешће — богатијим и истакнутијим породицама и појединцима. Резао их је младенцу и старцу, ђаку и војнику, момку и девојци, домаћину и домаћици, кмету, председнику и писару. И понеком сливничком ратнику.

Јосиф Теочинац је добар мајстор људског лика. Исклесав је доста фигура покојника у мање — више уобичајеном стилу својих савременика, али је у свој рад унео и неколико новина. Пре свега, његове фигуре су рељефне, па својом избоченошћу „излазе“ из споменика. Пластичном одвојеношћу од основне равни споменика оне делују свежије и као да представљају још живе сељане, који су се само у једном тренутку зауставили ту, на гробљу. Иако су ставом читавог тела некако укрупњене, оне су, ипак, у покрету, јер су им стопала увек „при путовању“ удесно или улево од статичне осе тела. Ноге никад нису приљубљене једна уз другу, нису „пета уз пету“ као у ставу **мирно**, већ су поразмакнуте и помало у коленима посавијене. На изванредан покрет, али смирен, опонију и благо савијене руке, са шакама на бедрима.

Новину представља и то што Симић није до краја подлегао устаљеном клесарском ликовном шаблону, па је ликовне извесних покојника знатно упосебио. Већина их је округлих, пуначких, здравих и упоље истурених, али их има и „увучених“ и стужених, с погледом замишљеним. Некима је брада јајасто заобљена, некима с наглашеном удолицом. Мушкарци су обично безбрки, а има их и са ушиљеним, извијеним брчићима. То су опсечене кицошке науснице, које су носили сеоски гиздавци (па и сам Симић), јер је у то доба мода старинских јуначких брчина „од ува до ува“ била већ прошла. Понеки су са јаче засвођеним, гаравим веђама. У покојем лику осећа се трагика погледа. Тако се Трифун Крмановић из Срезоеваца црним и помало раздуженим зеницама за-

гледао улево, усне померио у презир, чуђење или страх, а обрве, уздигнуте у зачуђеност, „сломио“. Главе неких фигура су мање — више окренуте и нагнуте у леву страну, а кицошки накривљени фесови и шубаре ка левом уву чине их још нагнутијим. Ово одступање од савршеног анфаса надгробних ликова свих осталих клесара представља велику стилско — техничку иновацију и уметничко освежење.

Но, свакако је највише повога теочински клесар унео у представљању одеће. Већина његових фигура није једнообразно одевена, већ се по појединим хаљинкама приметно разликују. То надгробно одевно шаренило указује на време почетка све чешћег мешања и преплитања градске ношње са сеоском. А баш у доба Симићеве клесарије (крај XIX и почетак XX века) градски начин одевања све више продира и међу сеоске житеље, нарочито оне ближе градском утицају. Отуда је Симић први клесар који неке своје сељаке длетом одева у кошуље са прошивеним колијером, прслуке са дугметима и реверима⁴ и кратке наборане чизме. Уз врат им привезује машну, а око струка их, преко појасне тканице, опасује каишом с брњицом. Међу древне фесове, фермене, антерије, потурлије и дизлуке пристижу из вароши шубаре, шешири, шајкаче, сакои, градске чакшире и ушилјене ципеле. Зато се сеоски младићи, на надгробним билезима, облаче у помешано старомодно и новомодно рухо. Неки су у фесу, фермену и дизлуцима, али и са кошуљом штепованог колијера и рукава набраних у таслицу, машном и прслуком. Фес и машна заједно! Укрестили се у народном ношвиу Исток при издисају и Запад на помолу. Левант и средња Европа. Зато је Симићева камена костимографија, тако шаренолика и разноврсношћу богата, толико значајна за проучавање историје и социологије народног одевања.

Напоредо је ушпицавао фесове, шубаре и шешире, већ према томе коме је и којих година клесао споменик. Строго је поштовао узраст покојника и, с тим у вези, њихову ношњу. Стога су му и фесови и капе понекад „индивидуализовани“. Фесови су с кићанкама и без њих, плићаци, полуплићаци, заравњени и заокругљени. Има их и подубоких, кицошких, тамнољубичастих, какве су носили осииони ђилкоши и хајдуци. (И чувени харамбаша Бркић је носио такав фес). А капе: „црногорске“, плитке равњаче и подубоке клемпетуше. Но, главе Симићевих ликова најчешће покривају ушилјене шубаре плетењаче пошто су у време његовог клесарења фесови најачко ишчезавали, а шајкаче и шешири тек почели да улазе у

сеоску младићку ношњу. Фес се овде — онде опирао шубари све до почетка XX века. Последњи који је Симићева рука изрезала зашао је у 1905. годину. Капа је само на војничким главама.

Јосиф Симић је пажљиво пратио промене и у војничкој униформи. Пошто је време народне војске и сељачког одела на њој прошло, на његовим каменим војницима прописна је униформа сталнокадроваца, настала пред тимочку буну. Шајкача разведена, клемпетуша. Угаситоплав мундир, закољчан жутим дугметима и препасан опасачем са дворедним руницама и брњицом, има нарамнице, нарукавке и на грудима два цепа са поклопцима. Панталоне — суроплаве, а чизме — кратке, уланске. У таквој је униформи стајаћа војска гушила тимочку буну и губила несрећни „сливнички“ рат с Бугарима. И њу Симић први од свих клесара скраја уз тела својих младих солдата, било да су помрли у кадру, или изгинули на Сливници. А и неке од доцнијих измена у војничкој одећи могу се запазити на његовим споменицима (попречни нашивци по средини нарамница, два дугмета на зарукављу копорана). Изрезивао је фигуре кадроваца, који су, млади, поумирали под заптом касарнског живота у Крагујевцу, Краљеву, Милановцу. И — ушпицавао им на одећи „ситне“ знаке за распознавање рода војске. Артиљерцу — мамузе, болничару — траку с црвеним крстом на десном рукаву.

У каквој су обући у камен прстворени сељаци и сељанке? Као и огромна већина осталих клесара, ни Јосиф Симић никад није изрезао ниједан опанак! (Основна сељачка обућа заборављена је на сеоским гробљима)! Кад је готово цео мушки и женски народ ходао у опанцима црвењашима и ђонашима, Симић га обува у чизме, цокуле, штивлетне, сандале и ципеле. У наборане чизме са ћошкастом „осмицом“ на сарама (X), у дубоке штивлетне са украсним прошишком у виду латиничког у (U). Нема нигде „ужичког“ преплетеног ђонаша са повијеним кљуном, ни обамотаних каиша око везених чарапа. Дизлуци падају преко цокула или сандала, а ако нема дизлука — листове устручавају чизме. Женскиње је у штивлетнама, или, сасвим ретко, у плитким ципелама. Са повисоким потпетницама и ушиленим врховима, сва та обућа је празничка и „господска“, и то искључиво она која се могла видети само на ногама богатијих и млађих особа, каквим је Симић углавном и израђивао ликове. Зато му се не сме замерити да је изостављањем опанка изневерио истинитост општеноародног обувања. Јер, ни одело на његовим фигурама није баш потпуно „право“, свакидашње,

већ благоданско, стојеће, које је, опет, могао да збави мањи део сељана. Неки су се сељаци тек прописно, по жељи, одели и обули на надгробним каменовима!

Симићеве фигуре су широке и ремените, развијених кукова и јаких пократких ногу. Да би их устручио и учинио протегљастим, длетом их је у појасу „уједао“, а ако су војници — опасачом им копоран притешњавао. Доброг су анатомског сразмера, али су оне које је клесао на почетку своје мајсторије нешто спуштенијег струка, скраћених и стањених подлактица и сваљених бедара, док су оне које је израдио у потоњих пет — шест година нешто издуженије, тање и виткије. На шакама почесто недостаје палац, па их је доста четворопрстих; на којима га има, он не заузима опозициони положај, већ је истог правца са осталим прстима. Стога руке мање обухватају марамицу, двојнице, свиралу, цвет, нож, а некако их више притискују уз бутине.

А што је необична реткост, на неколико споменика је урезао по два лика: један сељачки, други војнички.⁵ Један са челне, други са задње стране: да гледају у супротне даљине. И — да се зна у каквим је хаљинама младић по сабориштима поигравао, а у каквим сталнокадровао и на ратишту погинуо. Младићко одело — китњасто, разнобојно, са више одевака. Војничко — једноставније, тамније и утегнутије, као да је од једног дела. Стигавши у кадар, млади тежак је, уместо кишобрана, десном притегао пушку, а левом, уместо двојница — тесак. Различитост народног шарног и војничког сурог одевања лепо се сагледа са споменика код цркве у Брезни, на коме је Симић изобразио две фигуре Трифуна Кремановића из Срезојеваца, ратника погинулог у српско — бугарском рату 1885. године. Ово двоструко представљање изгледа покојника преузео је од Јована Томића, свог већ поменутог претходника по занату из Врчана.

За разлику од оваквих двојних ликова исте особе, Симић је сасвим ретко изрезивао једну поред друге фигуре два укућанина којима је због умрлости у веома кратком временском размаку подизан заједнички споменик. На пошироком белом кабларцу у Бељини стоје барабар син Видак и отац Павле, Туровићи. Син мало узраснији и крупноглавији. А у Леушићима посмртни век на жућкастом тоциљњаку напоредо одстојавају крупнооке сестрице Питаловић, Милева (11) и Стојка (8). По свему готово истоветне, само је млађа једва приметно нижа.

Као доследан реалист, Симић је поштовао посебности по-којника и фактографски их износио на видело. Тако је двадесет-једногдишњег момка Радивоја Вукомановића из Срезоеваца пред-ставио јаког, стаситог и поноситог, са упуњеним образима и снаж-ним мишицама. У фесу је с кићанком, машини и фермену. Кошуља белача до колена, набрана по бедрима и рукавима, извезена цве-тићима по таслицама и гранчицом — вођицом по обрубљеном дну. Прслук са дугметима и реверима у струку „уједен“, а ноговице гаћа утегнуте дизлуцима који падају преко „цокула“. О каишчићу бритва с црним корицама, у десници двојнице, у левици — ма-рамица. А млади сајција из Леушића Миладин Лучић је у плиткој рунастој ками, подужем раскопчаном сакоу, прслуку, танкој маш-ни, кошуљи с колијерима, панталонама припијеним уз ноге и шпи-цастим „шимикама“ са штиклем. Прави господичић, који се тек од калфе засамосталио у мајстора. Фигура сајције Миладина (ура-ђена 1891) свакако је прво надгробно сведочанство у рудничком округу да је градска мода коначно потисла древне фесове, фермене, потурлије и дизлуке.

Колико је теочински каменорезац водио рачуна о особено-стима одевања својих „муштерија“, најбоље казује већ поменути споменик у Бељини, на коме је моловао оца и сина, досељенике из Никшићке жупе. Отац је у црногорско — херцеговачким хаљи-нама: плитка капа с црвеним тепелуком, цамадан, јелек, широке потурлије, кабаница, силав и цефердар. Син се, међутим, обукао по србијански: шајкача војникуша, антерија, фермен, сукнене ча-кшире и „радикалска“ бритва низ десно бедро.

Сви су Симићеви сељани утегнути и закопчани до под грло. Свако је дугме упунило своју шпоњуку и рупицу. Једино је млади Крсман Пековић из Пријевора раскопчао прслук да би му се за појасом видеда кубура, ознака мушкости, угледа и гиздавости. Осим по раскрыљеном прслуку, Крсманова фигура је веома зани-мљива и по још неколико неуобичајености. Десна шака је са че-тири прста; о левој подлактици обешена „сељачка“ рукавица, са напрстком само за палац; вођице на чарапама извезене и урезима и бојом; уместо чизама — штивлетне; о дршци кишобрана украсна врца с кићанком.

Симић је доста ређе клецао женске ликове и они су веома слични један другом. Округличастих, глатких и допадљивих лица, складна носа, скупљених уста, чулног разљупка и благо заобљене

браде, делују као кћерке истих родитеља. Испод плетеница обмотаних око главе су ситни увијуци змијастог прамења раздељено зачешљане косе. О ушима — крушкасте минђуше, око врата — ситна огрлица. Рамена — јака, кукови — широки као код добрих родиља, струк — мало стањен, став — умирен, непокретан. Једино као да ситно газе штивлетне, мале као у Пепељуге, шпицасте и танкођоне. Извириле испод наткриља дугачких хаљина и сукања, као да стидљиво повлаче у страну, у неко последње ходање, цело ониско и крутељаво тело фронтално постављено. Као да уснуле девојке радосно крећу на неко загробно сабориште или чобановање, у сусрет жељеним момцима. С кишобраном, марамицом, цветом, корпицом за плетење.

Оно што поједине женске ликове разликује, то је ношња, која је прилагођена њиховом узрасту и породичној улози. Девојчице су у спучаним јелечићима и борним сукњицама, испрошиваним при дну водоравним тракама, урешеним цветићима и украшеним пругама. Девојке удаваче носе костиме, сукње и прежине, ишаране разноликим цик — цак тракама, прошивене набораним пантљикама и завсастим чипкастим нашивцима. Невесте су у венчаној црвеној капици, која се, обмотана бујном плетеницом, назира на врху главе тек као уска последња четврт месеца; и у белој хаљини, препасаној каишем од металних „туфница“, извезеној по карнерима на грудима, а у висини колена испрошиваној водоравним чипкастим пругама различитих ширина и усправних и укошених шара по њима. Преко хаљине — отворена либада, опточена по рубовима скутова и рукава поуским „паспуалом“ и још ужом памучном чипком.

Поједине женске фигуре су више мушкобањасте него што се одају женственошћу. Неке крупнооком загледаношћу у „неодређене даљине“ шире зачуђеност и страх, а рукама — састављеним испод појаса у стилу „шака у шаци“ — патријархалну смерност. У успелије женске ликове спадају Иванка Јелић из Дружетића, Живана Срђић и Станојка Ковачевић из Рожаца. Деветогодишња Иванка је са шеширићем на глави. У десној јој цветић, у левој кишобран. О десници корпица за плетиво. Шеснаестогодишња Живана — у костиму, сукњи и прежини са цик — цак шарама, са петолисницом у једној, марамицом у другој руци. Станојка се тек била удомила. Поживела „за мужем“ мање од меденог месеца, свега двадесет дана. Зато је оденута у невестино рухо; у фесић,

огајтањених опшава. Стоји тако усвечањена, с кишобраном и марамицом, као да је пред неким новим венчањем.

Иако су чохане и платнене хаљинке Симићевих ликова бројне (има их на понеким фигурама и преко десет) и украшене шарном гајтанском и срмали жицом, оне ни бројем ни шаренилом не ремете доминантну вајарску и композицијску основу фигура. Разне накитне вођице и траке, опточена крајчења, упарађени набори, тегерасте решме, чипкасто — цветни везови, изукрштане уздужне, укошене и попречне пруге, упадљивост дугмета, бројност ришчића и цик — цак шарања — не прелазе границу складне умерености и визуелне уравнотежености. Ликови се тако намећу целином телесне и обликовне снаге, а не учесталошћу ситних детаља. Утисак добре и неподељене целине не умањују ни предмети у рукама, ни оружје за појасом, ни разноврсни накити.

Треба рећи да су сви ликови веома сличног изгледа, без обзира на животни узраст. Као и свим другим клесарима; и Симићу је било немогуће да длетом означи узрасне различитости, па су му дечаци и девојчице готово по свему истоветни са одраслим људима и женама. Тако Јездимир Брковић из Љубића од пет година има изглед јаког, раменитог и прсатог младића, а петогодишња Јана Трифуновић из Прањана не разликује се од зреле девојке, мада јој је лице, ипак, детиње.

Пошто је људске фигуре изрезивао рељефно, „по дубини“, Симић им је морао обезбедити неки ослонац на коме ће да стоје. Зато је на сваком споменику са ликом покојника израђивао испусте, односно „постоља“, на која се наслањају стопала упокојеника. Изнад главе је, као лучне надстрешнице, почесто правио сводове увршене стилизованим крстом.

За разлику од свих осталих клесара, Симић је волео и умео да „слика“ коњанике. Та љубав према коњаницима и коњима и висока вештина у њиховом урезивању у камен најособенији је знак мајстора из прањанске варошице. То зато што нико пре њега на гробљима његовог ширег завичаја није изрезао ни коња ни јахача. Јер, веома је редак сусрет са каменим кавалеристима и на надгробницима Драгачева и њему граничним крајевима. Симић се, дакле, у овој епској теми показао самониклим и оригиналним, јер за њу није имао узор код својих претходника. Такође, ниједан од његових настављача није овај „жанр“ прихватио. Свакако стога што су за њега мајсторијом били невични, или што је време јуначко — јахачке силе и опреме прошло.

Колико се зна, Симић је изрезао петнаестак коњаника. Појахују разигране ђогате и дорате кавалеристи и сталнокадровци последњих Обреновића, општински и срески политички моћници, синови главних домаћина. Све богати, уважени и силни, у годинама испод четрдесете. Отуда је јасно што на гробљу у Дружетићима коње појахују једино Рајчевићи, њих двојица, од којих је један, Миленко, „бивши писар и преседник суда општине каменичке груписне“. Зна се да су имућни Рајчевићи били политички утицајни дуго време: од Светоандрејске скупштине до пред други светски рат. То се и по гробљанским натписима и урезима види. Као први домаћини, живот су проводили „у добром стању“, кметовали, служили у народној војсци, припасивали сабље ђемерлије, били верни „отечеству србском“. Један је и светоандрејски скупштинар био. А у Прањанима, на катрићком гробљу, на коња је, са завитланим бичем, једино усео Мијаило Петрић, који се на заживотном споменику, самохвално огласио као главни домаћин и сеоски првак.

И коњи и јахачи су у напону снаге. Бесни пропети ђогати и алати поскакују, а јаке их бињације зауздавају затезањем дизгина и чампаре и поигравају „уместу“ попритезањем бакрачли узенгија. Као да се на сабор или у бој спремају. Ивице споменика су тесне да разиграна снага пређе у убрзанији трк. Између њих је недовољно места за приподигнут реп и искорачену леву предњу ногу. А коњ хоће да искочи са камена, да пређе у кас. Јахач то зна, па га примирује. У опречној су спреси коњ — динамика и коњаник — статика.

Тако је Влајко Вукашиновић из Богданице (1893), одевен у војничку кабаницу, уплављен шајкачом и окићен ордењем, засео на броћасту ашу пропетог ђогина и као да се, са завитланом сабљом изнад главе и затегнутим дизгином у левици, устремио на неког невидљивог, али опасног и блиског душманина. Војислав Богдановић, писар и председник суда општине рожачке, у народном је ношиву. У шубари, антерији, панталонама са дизлуцима и кубуром за појасом. У левој — узда, у десној — свитак или дивит. Под њим полупропет кулаш, опремљен прописним такумом: седло, превезе преко груди, дизгин, чампара, ђем. Уши начуљио, реп приподигао, гриву нарогушио. Бесни снагом под уозбиљеним и свечаним сеоским прваком, општинским часником, добрим бињацијом (1903).

Симићеве јахачи, иако реално представљени, доста опомињу на свете ратнике са фресака и икона. То као да свети Ђурђе и

свети Димитрије пројахују рудничком нахијом на својим митским белцима.⁶ Доиста, тим пропетим Симићевим хатовима праузорак је зеленко светог Ђурђа, који се, са копљаником на себи, устремио на грдаретну аждају. На надгробницима недостају копље и застрашујућа немају, а све је остало веома слично. Уместо копља, јачачи су десницом притегли бичеве и двојнице, а левицом узде, док им коњ надскаче упражњено место „але“.

У посебне фигуралне представе спадају ликови Исуса, Богородице и анђела. Разапети Исуси теочинског молера су развијени, здепасти, кратконоги, са наглашеним ребарним делом груди и копреном преко бедара. Клонулих глава, неки су са дугом косом и брковима, неки голобради као дечади, а тек покоји нарастао у браду, као пустињак. Смештени при врху споменика, под саму његову капу, као да лебдећи и ширећи се својим ореолом стражаре над „својим“ покојницима (и над целим гробљем) и показују им водоравно „развученим“ рукама и испруженим кажипрстима неке опречне, северне и јужне путеве. Около њих, у краковима крста, четири су пара монограмских слова са титлама изнад себе: ИС ХС НИ КА. Исус Христос победник.

Представе Исуса Христа занимљиве су и стога што се на њима увиђа колико је Симић био вешт у резбарењу голог људског тела. Богочовек је, за разлику од сељака и сељанки, прекривених од грла до пета разним хаљинкама, потпуно наг. За Симићево познавање анатомије и уметности њеног складног рељефног и уметничког преношења у камен свакако је најкорисније погледати распеће на споменику Танасија Јеремића у Прањанима (1895). Јаке, атлетске грађе, брадат и бркат, Исус је опустио главу и склопио тешке капке у мртав сан. Руке клонуле, полусавијене, једва одржавају масивно прсато, мишићаво и у пасу благо прештуљено тело, које као да није приковано за крст, јер чавли нису означени ни на шакама ни на стопалима. Наглашен су уокружене грудне брадавке и пупак. Преко бедара: платнени превез. Све то уравнотежених пропорција и fine пластике.

Нађена су само два надгробника на којима је с необичном пластичношћу представио Богородицу. То су, свакако, и једини ликови Христове мајке на надгробним каменовима у западној Србији. Оба су уклесана на споменицима жена које су их саме себи подигле: Станица Јеремић из Прањана (1895) и Загорки Брковић из Љубића (1900). Обе остале без мужева, а зашле у поодмакле године кад животна снага све брже гасне, свакако су желеле да

им дева Марија буде заштитница и до смртног часа и после њега. Зато Богородице и нису невољне и скрушене, већ животне и јаке — да буду истинске штићенице. Уоквирене у кружно — елипсасти „рам“, њихове допојасне фигуре умногоме подсећају на праве иконе. Складног лица и смерног ока, са раздељеном и низ рамена до лаката рашчешљаном косом — то су озбиљне и отмене лепушкaste градске жене. Да им није светачког ореола око главе, мало би их ко препознао као мајку Божју. Симић им је главу једва примерно укосоу улево, а танке праменове косе извукао с великом прецизношћу. У плитком рељефу, на веома малом простору, извајане су с доста мајсторства, па јамачно представљају најуспелије женске ликове који су оживели испод длета прањанског каменоресца.⁷ Мајка богочовека морала се разликовати неком „тајном“ од обичних сељанки, па је друкчијег чешљања, одевања и става од њих. Рашчешљала се у дуго таласасто прамење, задела у рухо неселачког кроја (она у Прањанима је у једноставној једноделној „одежди“, а она у Љубићу је са борном хаљином и набораним огртачем преко ње), шаке поставила на груди као да моли. Симић је није препочињао ни са каквог узора, јер га таквог није могао наћи на иконама и фрескама. На иконама, и живопису, Богородица је увек забрађена велом.

Јосиф Теочинац „моловао“ је свега неколико анђела. Један је на споменику Миљане Аксентијевић из Врнчана (1903). То је глава младића зачешљана на раздељак, окрилаћена крилима са шест и осам „перца“ и уокружена ореолом. Испод ње је уписано: „Ангел“.

Занимљиво је поставити питање: Да ли се из извесних Симићевих „богоугодних“ тема може наслутити нека његова побожност. Крстови, распећа, монограми ИС ХС НИ КА, чираци са упаљеним свећама, Богородице, анђели — сами по себи не откривају никакав однос према верништву, јер су то (осим Богородице), устаљени надгробни симболи, урезивани од готово свих клесара до првог светског рата. Но, неколико урезаних исказа „Бог је сила“ и скраћенице Ц. Н. (која се односи на Исуса, а значи цар небески, а може бити и „цар Назарећанин“) можда нешто више казују. Исказ о силини Бога преузео је од кабларских каменорезаца и свакако уз њу и понешто од њихове повећане побожности, коју су удахнули дружењем с никољским и благовештењским калуђерима. Духовно — верски утицај овчарско — кабларских монаха на старије клесаре закабларских села стигао је, посредно, и до

прањанског молера. Нешто од тог црноризачког утицаја остало је у трагу његовог длета. Бог сила и цар неба.

Мада није поклањао нарочиту лажњу орнаменталним мотивима, Симић је урезивао и понешто од биљне орнаментике. Стилизоване крстове при чеоном врху споменика украшавају танке и коврцаве гранасте арабеске, а око понеког епитафа извија се танка витица са звончастим цветићима. Вијугавих винових лоза по боконима нешто је више. Оне су са по два — три крупнозрна грозда од десет до четрнаест зрна и петелкама са по једним, два или три елипсаста листа. (Али, уз гроздове нигде голуба! Из непознатих разлога Симић није марио за ове птице, без којих не може мало који споменик на гробљима драгачевског краја). Но, чешће од вињага су изувијане витице са елипсастим листићима, који могу бити сами или удружени у три до седам, па чине сложене листове веома сличне цветним шарамма изрезбареним на преслицама. Тако ни лозе ни витице и немају правих цветова, осим што се неке од њих завршавају округличастим цветом са четири до седам латица. Јави се и понека усправна стабљика са три пара крупних сабљастих листова и цветом у врху у виду штитастог абажура. Све ове стилизоване пузавице представљају својеврсно зељасто дрво живота, које украшава и оживљава бокове споменика. Изникле су из саксија, које је Симић, за разлику од осталих клесара, волео да урезује у разноликим облицима. Осим обичних „правих“, има их у обличју шољице, ћупа, пугира и „бурића“. Оне што су као шољице и ћупови — имају „уши“, односно по две фино извијене ручке. (Осим усправне, јавља се и водоравна орнаментика, која се састоји од витице са гроздићима, обавијене са свих страна понеког споменика при дну, на проширеном делу, испод епитафа. Уместо витице, ту и тамо је и покоја опуштена трака са кићанкама на крајевима).

Од богослужних симбола урезивао је крстове и чираке с упаљеним воштаницама. Не рачунајући оне с чела, повелике и плиткорелефне, на којима је распеће, крстови су по горњим деловима бочних страна. Обично су једноставни, а само је понеки разуђен орнаменталним испустима. На врло ретком споменику крстови су уписани у кружно „коло“, па тако делују као својеврсне розете. Чираци су најчешће једноделни; но, има их и трокраких, од којих су неки на повисоким постолјима од изувијаних жица. Усправни пламенови упаљених воштаница, као светлосни знамени душе и трајности живота, успињу се к небу. Но, на не-

колико споменика врхови свећа су, заједно с фитиљем, повијени надоле! Да ли су то утрнеле свеће, које означавају угаснуће породе? Оне из народних клетви: да се нечија кућа затре. Јер, све оне обележавају јединце који за собом не остављају или никакве или мушке потомке.

Сељанима је урезивао штап, покоју алатку, употребни предмет и личну украсну опрему, а војницима — пушку магацинку и нож тесак. Девојкама и младима: преслице, вретена, напредене дружице и корпице за плетиво. Ђацима: таблицу, књигу, шицу и перницу. Теодору Кецовићу из Гојне Горе усекао је дрводељски алат и пушчани прибор: секиру, брадву, ручну тестерицу, сврдло јармењак, дуванску кутију и муштиклу с цигаром (1900). Грађевинском неимару Филипу Срђићу из Рожаца: висак, метар, шестар, чекић и винклу. Такође: дуванску кутију⁸ и муштиклу с цигаром (1903). Од осталих алатки нађе се сасвим ретко и понеки калемарски нож, рендић, клешта и наковањ, а од судова: чутура и пљоска. Споменик главног домаћина и председника општине прањанске Теодора Марковића украсио је општинским печатом, законском књигом и „власничким“ штапом. Поменутом сајцији из Леушића израдио је у правоуганој витрини зидни сат са три клатна, а фотографу Милораду Лучићу из истог села — фотографски апарат на ногарима (1891).⁹

У личне ствари спада и она опрема која је саставни и пратећи део ношње. То су кишобрани, марамнице, бритве, ножеви и кубуре. Кишобрани и марамнице, видели смо, држе у рукама момци, девојке и млађи супружници. Кишобрани су свинуте дршке и склопљеног платна, а марамнице испресавијане и скупљене у издужен „свитак“, који се на крајевима завршава са два или три ушилена „ћошка“. Бритве и ножеви се понекад тешко разликују, јер укривљеношћу корица и камија личе на сабљице кривуље, обешене низ бедра о танким каишчићима. Посебну оружану опрему уз старије народно одело, кубуру, Симић је ретко задевао за појасеве средовечних сељака и то само оних који су са животом престали пре 1903. године. Време кубура је крајем прошлог века било при последњем измаку, па су појашњаче, које су се и саме проређивале, све чешће остајале „обезоружане“. Но, и Симићеве кубуре нису оне старе, са срмали рукохватом, већ више личе на револвере тудумбаше. Војничку униформу прате тесак и сабља, припасани низ лево бедро. Тесак, тежак и широк — пешаку; сабља, благо укривљена и дуга до земље — артиљерцу и вишем подофициру. Јед-

ном тобцији су уз потпетице урезане мамузе, којим је боцкао коња да боље зашне при вучи топова. Понеком врлијем кадровцу је изнад левог џепа, на прсима, крстаст орден.

Симићеве ликовни радови су, што се тиче пластичности, двојаки. Људски ликови и коњаници, као и изрези на надгробним плочама, у плиткој су пластици, а биљни урези и остале ознаке по боковима (алат, употребни предмети, чираци, крстови) — у цртачким танким усецима, тек да се познаје урезна линија. Релефност људских фигура и коња постизао је укопавањем подлоге око њих и удубљивањем и испупчавањем појединих делова тела односно ношње. Пластичност се наглашеније осећа у глави, рукама и ногама, а плића је и тананијих прелаза у грудно-трбушном пределу, где се „размимоилазе“ тањи преклопи четири fine хаљинке: кошуље, ђечерме, појаса и фермена. Дубина те пластике креће се од пола сантиметра до сантиметар и по, што зависи од опште величине и споменика и фигура на њима. (Женски ликови су плићих уреза, па су некако плоснатији од мушких). Углавном, њена избоченост никад не излази изван основне ивичне равни споменика, сем у случајевима ако је та рубна раван „садељана“ до краја. Релефну избоченост изван основне плохе споменика имају само засвођа с чеоне стране, изнад епитафа (на неким споменицима и са задње), која се продужавају у стилизован крст у чијем је средишту обично разапети Христ. Релефности доприносе и два украсна стубића, који, пружајући се уз ивице челне стране понеког споменика, уоквирују текст епитафа. Ова лучна засвођења и „оквирни“ стубићи уносе у Симићеве тесане рукораде грађевински стил и чине их архитектонски занимљивим.

Данас су Симићеве споменици и ликовне представе на њима добро сачувани, јер их је одржала постојана тврдоћа густо сабијеног кабларског тоциљњака. Они имају углавном природну боју камена, а некад су пуцали од вишебојног шаренила. Кише, снегови, ветрови, мразеви и припеке читаво су столеће¹⁰ оједали, спирали и отанчавали ту обојеност, па се она до овог времена на појединим споменицима доста добро очувала као шарна живописна успомена. Теочински молер је белио лице, врат, руке, кошуље, гаће, младину хаљину, сечиво сабље. Уплављивао основу споменика, фермен, јелек, антерију, дизлуке, понеку водоравну украсну траку на сукњи, војничку униформу, вресло на корпици за плетење, покоји цветић. Бојио у цигласто — броћасто фес, појас, латице на ократнику мундира, ђечерму, јелек, либаду, сукњу, прежину, чарапе,

дршку кишобрана, свиралу, преслицу, дружицу, седло, коња, гриву. Набацивао жутило на дугмета копорана, прекопојасни каиш, брњицу на опасачу, рукохват кубуре, балчак сабље, корпицу за плетење, опшав седла, узду, каише преко груди коња. Оцрњивао кићанку на фесу, шубару, косу, веђе, бркове, огајтањене обрубе антерија и фермена, платно кишобрана, чизме, ципеле. Натапао, понекад, сребро на пуцад и рубне везове на девојачким јелецима да би дочарао сребрнасти сјај украсних преплета срмане жице. Зелену је покоји пут, тамну и густу, утискивао на војничка дугмад и ордење, корице бритве, понеки гајтан на грудима антерије и дизлуцима, ђем, ореол око Христове главе. И, најчешће, на женске украсе: минђуше, огрлице, обрубе и скутове рукава на либадама, цветиће на грудима кошуља и понеки украсни нашивак на дну сукања. (Занимљиво је да је Симић доста користио зелену боју, коју су потпуно избегавали готово сви остали клесари западне Србије. Да ли је њом, с обзиром да ју је наносио на металне и украсне делове одеће и опреме, надомештао сребрну и златну — боје којих у старом сељачком бојадисању није било? Свакако да је то зеленило долазило тамо где је било место злату и срми). А има и мешаних, прелазних, загаситих, затамљених боја. Гајтани на дизлуцима су тамни, фес — гаравољубичаст, копоран — сур, каиши на коњској опреми — зеленкастожути, опшивке седла — загасити. На чарапе девојака и младића наносио је тамно, вишњево рујило, а по њему просипао ситан шар пролећних ливада. Чланци девојака су овенчени цветастим јарким туфницама, а исто тако и клечани завршеци чарапа код момака, они што вире из чизама. Тачкастим црвено — жуто — плавичастим шаренилом опонашала се топлина девојачког ситног веза.

Симићев словописни рад нешто је испод ликовног, јер је он свет много више доживљавао сликом него речју и словом. Иако узорна по правилности, јасности и дубини усека, његова слова су некако поразмакнута, четвртаста и тврда, па целином рукописа, чак и онда када је због узине споменика ситнији, збијенији и виткији, не оставља утисак високе лепоте. У правопису је био недоследан. Некад је и почетак епитафа и само име и презиме отпочињао малим словом, али је зато готово сваку реч могао да запише великим почетним словом. За тачке и зарезе није марио, а растављање речи на слоге обележавао је наизменично и двома тачкама и знаком једнакости.

Таквим рукописом и правописом урезивао је епитафе, најчешће штуре, сувопарне и без песничке ознаке. Само најосновнији породични, узрасни и подаци о занимању, уобичајени за већину каменорезаца прањанско — рожачке, бранетишке и островачке „школе“, односно за каменоресце најширег рудничког краја. Та општа надгробна говорна замуклост на подручју рудничког округа објашњење је и за Симићеву каменорезачку шкрторекост, мада је она бар једним делом могла имати извориште и у самој његовој нарави и судбини. Човек кога је рано намргодила робија, доцна женидба, друговање с пићем и болно сећање брзотеког живота, није за опширну глагољивост. Зато каменодељац из прањанске варошице готово ником не упућује дозив, нити расподела о домаћинству, политичком првачењу, радикалско — напредњачким међусобицама, хајдучким препадима. Не хаје за момачко — девојачка туговања, супружанска верна живовања, часна провођења живота, историјска догађања, домовинска народовања. За увођење у песничке слике неких ратничких окршаја и родољубивих порука није ни имао прилику пошто је стварао у време мирнодопско. Кад је почињао да реже надгробно камење, од битака на Јавору и алексиначком Поморављу било је прошло осам година, а храбрим погибаоцима у њима крајпуташе су већ била изрезала длета старијих каменорезаца. Изгубљени српско — бугарски рат практично је трајао свега неколико дана и, као поразан, није изискивао домољубив поклик. Зато се Јосиф Симић у ретким епитафима сливничким ратовођама стмурио и заћутао као и они сами. А балканске ратове, победне и за етску похвалу погодне — није дочекао. Умро је четири године пре кумановске битке.

Па ипак, почеци појединих Симићевих епитафа нису без даха песничтва. Млађим особама, посебно јединим синовима и кћерима, за којима се више жалило, надгробно слово је понекад почињало: „Студен камен, хладан двор, крије црна земља тело сина (оца) мог“. За једину сестру, преминулу у шеснаестој, зажаловаће се братовом тугом: „Овде труне моја мила сеја... која остави овај свет занавек“. Јави се и понеко дозивање. Тринаестогодишња девојчица призива: „Браћо моја драга, приђите и обиђите и прочитајте спомен...“ Млади сељак, који је умро тек што је постао отац, жали се: „И тек крочиг на свет, милом детету реког збогом занавек.“

Сва ова невешта и малодометна полустихована песникованања нису никаква новина у епитафном изражавању, јер се срећу као оп-

шта места код многих клесара између Јавора и Мораве. Па ни остале епитетске слике (студена стена, вечна кућа, мрачан гроб, самртни остаци, верна супруга, мили брат, главни домаћин, благодарни синови, ожалошћени родитељи) не представљају ништа новог, чега већ нема на бројним споменицима исписаних руком других мајстора.

Оно што је стварно новог философско — песничког унео у надгробна слова, то је исказ да је човеков живот кратак сан, који, ма колико дуго трајао, прохуји као једнодневница. Тако је на једном споменику записао: „Земни живот само је сан. Сто су лета као један дан“. Ову је мисао изрицао обично тако што се сам покојник вајка да су му године протекле као дан („Живот је само сан, прођоше ми 53 године као један дан“). Маловекост свог живљења изрећи ће конкретном жалбом и писар општине рожачке Војислав Богдановић, који најпре негодује што му је четрдесет осам лета пролетело као један дан, а потом то још једном потврђује опроштајем од своје супруге: „Збогом, збогом, мила љубо моја, колико смо поживели 18 год. као 18 дана“.

Занимљиво је да ниједан клесар није прихватио ово жално певање о кратковеком животу — сну, тако да је тај изум остао искључиво Симићев. Једино је на један споменик у Гучи, који је исписао Љубомир Недовић из Ртара, доспело ово Симићево мишљење о несхватљиво брзој пролазности живота. Недовић је дошао у додир са Симићевим натписима на гробљима по обрежјима источно од Каблара, где је и сам израђивао споменике.

Иначе, мајстор Јосиф Симић имао је своје ученике и самоуке каменоресце који су га у понечему мање — више опонашали. Његов најбољи ученик је Урош Марковић из Прањана, у чијем се раду подобро препознаје учитељева рука. Неке споменике су заједнички радили. На неколиким су се напореда и потписивали. „Израдише Јосиф Симић и Урош Марковић из Прањана“ — урезано је на надгробнику писара Љубисава Миловановића из Дружетића (1907) и на споменику Јоване Класановић из Миоковаца (1907). Опонашачне црте Симићеве ликовне уметности мање — више се осећају у клесарској мајсторији Вељка Јанковића и његовог сина Павла из Љутица и Добросава Стевановића из Озрема, а донекле и у урезима Вујице Гавровића из Јелендола. Теочински молер је знатан утицај оставио и на неколико рожачко — врнчанских каменорезаца, који су од њега занат кришом препочињали. Најпре Никифор Милић и Обрад Оцић, а онда Драгић Срђић, Радомир Илић и Радомир

Митровић. Сви су они признавали да од Симића бољег мајстора није било. Најмлађи од њих, сада већ осамдесетогодишњак, Радомир Митровић, који је до пре неколико година каменарио, казивао ми је: „Најбољи каменорезац био је Јосиф Симекић. Погледај само његове коњанике“. (Но, и сам се Симекић у понечему угледао на старије кабларске клесаре, од којих је у последњим годинама своје клесарије преузео постоља — куће, украсне стубиће по ивицама челне стране и крстасте увршетке споменика).

Зна ли се од кога је Јосиф препочињао своје прво занатство?

У време његовог младићства у таковским селима која су окрживала Теочин, а и у оним даљим од њега, није било неког знатнијег клесара код ког би се занат учио. Једини добар каменоделцац у годинама Симићевог дечаства и момаштва био је Јован Томић из таковских Врчана, чије је крајпутне споменике приметио и немачки путописац и етнограф Феликс Каниц када је 1888. године путовао рудничким округом. Од тог Јована је даровити теочински дечак једино могао научити резање камена, било да му је био шегрт или да га је крадом опонашао. И, заиста, у Симићевом раду се осећа одјек длета врчанског мајстора. Нешто мање у резању целине људских ликова, а више у детаљима (шешир, ненаборана кошуља, устручен стас). Кад је Томић завршио са животом (1888), Симић је већ и сам постао чувен мајстор. Од врчанског клесара, рекли смо већ, преузео је и назив **молер** и представљање покојника са два лика: цивилним и војничким.

Бранко В. Радичевић је тврдио да је Јосиф Симић мргодан клесар. Најпре је записао: „Мргоднијег човека није било у том крају“. Потом се питао: „Откуд тамна мисао у његовом делу?“¹¹ Међутим, по ликовима покојника које је каменорезац из Теочина изрезао то се не би могло рећи. Јер, већина његових упокојених младића и девојака, домаћина и војника одишу здрављем, снагом и животом! Пуних заокругљених образа, набрекних мишица, стаса поноситог. Као да нису преминули. Додуше, ти ликови најчешће представљају особе у најсилнијим, најснажнијим и најздравијим узрастима — у годинама између петнаесте и тридесете. Или је Симић своју урођену мргодност и животну несигурност и пометеност сакривао преокретањем себе у свом делу? Нек му камени ликови његових ведрих сељана не буду стамњени као он! Нека бар они, усправљени и упуњени једрином, не знају за његова стварна и умисљена робијања и нек стоје као надокнадна одбрана од свих његових недостатности.

Јосиф Симић је рођен 1860, а умро 1908. године. Потекао је из средње имућне породице. Данас његових Симекића, који су одувек били малокућна фамилија, више у Теочину нема. Раселили се или замрли. Зачудо, нема им трага ни на теочинском гробљу! Ни сам их Јосиф, као да су му били недраги, ниједним надгробним билићем није удостојио! Њихову земљу, названу Симековина, сада уживају Весковићи, Сарићи, Недићи. Симекићи су, иначе, имали лепу земљишну имовину, али се око ње нису много старали, па им њено отуђивање није тако тешко падало. Више су волели да мајсторишћу у грађевинарству, него да послују у пољу.

Сви животни подаци који су се о Јосифу Теочинцу могли скупити казују да је он био необичан човек. За оно време се доцкан оженио: тек у 34. години. Узео је Николију, од себе девет година старију, удовицу ковача Филипа Марковића, првог занатлије који се доселио у прањанску варошицу. Николија је била „двострука“ удова, јер је и пре Филипа сахранила једног мужа (а покопаће и Јосифа).¹² Према казивању извесних старијих људи, Симић је био велики весељак и женскарош, са поткресаним брковима (што се нимало не слаже са Радичевићевом тврдњом о његовој мргодности). Обичајио је да бећари, испија чокаће и туче жену. Умео је свашта да направи, чак и дукат! У младости је био и на робији због прављења лажног новца. Са осуде га пустио краљ Милан, при чему му је рекао: „Није теби нужно да правиш паре кад умеш тако добро да режеш споменике.“¹³

Таквог Јосифа, необичног и чудног, који је и отачко презиме променио, затекла је и необична смрт. Најстарији памћеници казују да га је убио, негде! код Јанчићког брода, на Каменици, Циганин Радоје Јаковљевић из Јанчића зато што га је овај, у припитом стању, нешто тешко увредио. Да је то тачно, сведочи запис у књизи умрлих прањанске парохије, по коме је Јосиф Симић умро „од убоја, ударца у главу“. Било је то 5. фебруара 1908, „пре пола дана“. Да ли случајем или судбином, али баш тачно у онај датум у који је пре четрнаест година на „испиту“ пред свештеником престеновао удовицу — суђеницу и огласио се вереником. Тако је мајстор Јосиф, не дочекавши ни педесету, покопан у гробље код прањанске цркве.

Најбољи клесар таковског краја нема надгробног знака, али му он није ни потребан пошто је и без њега за сва времена надживео свој гроб. Име му је сачувано на многим камену између суворборске греде и моравске удолине, а уселио се, заједно са делом,

и у књиге. У „Плаву линију живота“ и „Камену књигу предака“.¹⁴ Посмртни век му се, кроз мајсторске рукораде, све више и трајније омлађује. Један његов споменик је већ доспео у Етнографски музеј у Београду; био је, због изузетнијих уметничко — фактографских одлика, изложен на изложби надгробних споменика Србије у Галерији Српске академије наука (1985). То је надгробник обреновићевског подофицира Алексија Ераковића из Семедражи.

Али, за Јосифа Симића нико данас у Теочину не зна! (Зачудо, у теочинском гробљу нема ниједног његовог потписа као да је са целим селом био у некој завади). За његово име и каменорезачку мајсторију нису чули чак ни деведесетогодишњи старци! Одсељеног још у младим годинама, сви су га из родног села „отписали“ и одавно с ума сметнули. Али, он им се словним лукавством светио и, за будућност, побеђивао заборав. Честим урезивањем у надгробно камење свог миленог имена по месту рођења („Теочинач“) опомињао је да ће им бар надолазеће потомке приволети да га с поносом прихвате за свог најрођенијег. Пре једног столећа Теочин је напустио као безимени Симекић, а сада му се, уметничким рукорадом, враћа као знаменити Симић.

Симић је био прави клесар професионалац. Док се већина осталих каменорезача његовог доба бавила и другим занимањима, најчешће земљорадњом, он се искључиво окренуо камену. И док је мало ко имао праву радионицу, он је само од ње приходовао. Зато је толико много споменика за свега двадесетак година изрезао. Због тога је у црквеним протоколима увек убележаван као каменорезач, што са многим другим није био случај, јер су као „непризнати“ мајстори најчешће уписивани само као земљоделци. Као професионалац, он је и постао, ако не по свему први, оно свакако један од најбољих рудничких клесара свих времена. За сто и више година надгробног каменорештва у троуглу Гугаљ — Сирча — Љиг, који је и обухватао некадашњу рудничку пахију, веома му је мало клесара по извесним урезима постало равно, а још мање по неким појединостима бољим од њега. Иако у ужем смислу припада прањанско — рожачкој каменорезачкој „школи“, Симић је и до дана данашњег остао изузетна уметничка индивидуалност, не само у таковском и кабларском, него и у приморавском и качерском крају.

Снага Симићеве уметности огледа се првенствено у рељефним фигуралним представама крутељавих сељака и сељанки, поносних коњаника, упарађених стајаћих војника, распетих Исуса и

Богородица — заштитница. И док ова његова вештина вајарског изражавања тек чека право стручно вредновање од стране историчара уметности, дотле су сви остали ликовни садржаји који се одnose на ношњу, алатке, оружје, личне ствари и орнаменталне урезе веома занимљиви за етнологе и социологе села и друге изучаваоце патријархалне народне културе. А животописна сведочења у епитафима, ма колико сведена на најосновније податке, ипак довољно откривају истину о правом животу и менталитету сељака који су живели на горовитим пристраницима између Маљена и Мораве у десетлећима кад су се сусретали XIX и XX век. Из свих ових разлога клесар Јосиф Симић Теочинац заслужује најозбиљнију пажњу и оних који проучавају камену надгробну пластику и оних којима је стало до упознавања правоважне „сељачке“ прошлости.

НАПОМЕНЕ

1. Средње слово п је веома ретко у Симићевим потписима. Отац му се звао Павле.

2. Кад је био у шкрипцу са простором, Симић је у потпису прибегавао скраћењима на тај начин што је исту усправну линију користио као заједничку за два суседна слова.

3. Према званичним уписима пароха Светозара Јеремића, Јосиф је као младожења (1894) био Симекић, а кад му се родило дете (1896) и кад је умро (1908) — Симић!

4. Прслук је само на младићима и то само оним чије су фигуре израђене после 1890. године. А где је прслук, ту је и машина.

5. Нађена су два споменика на којима су урезана по два цивилна лика: један у стојећем ставу, други на коњу.

6. Лик светог Ђурђа доспео је још за време уставобранитеља на коњичку заставу, па се поново на њу повратио 1904. године. Свакако да Јосиф Симић своје коњанике није препочињао са војних застава, већ са славских икона ђурђеваца.

7. Колико се засад зна, једну је надгробну Богородицу изрезао још само камносрезац Нићифор Милић на гробљу у кабларским Врчанима, али је она сва у скупшаном оплакивању.

8. На поклопцу неких дуванских кутија су полумесец и звезда, знак да су биле турске израде и да су до пушача стизале са муслиманског Истока.

9. Споменик фотографу Милораду Симићу урадио је заједно са каменоресцем Милованом Јовановићем Љевајцем, што се види из потписа.

10. Страница Симићевих споменика је од осамдесет до сто година.

11. Оба су навода из Радичевићеве књиге „Плава линија живота“, Београд, 1961, стр. 31. и 32.

12. Николија је била родом из Коштунића. Умрла је пред други светски рат у сиромаштву. Бавила се неком врстом бабичлука. Често се опијала. С њом је Јосиф Симић имао кћерку Живку, која је умрла млада као жена неког жандарма Срете на Брајићима. (Податак од Владана Марковића из Прањана, чије је ота Уроша Јосиф учио каменорезаштву).

13. Према казивању Милана Оџића из кабларских Врчана. Милан је познавао Јосифа, јер се Јосиф дружио с његовим оцем Обрадом, који је такође био клесар.

14. Осим одговарајућег текста, у Радичевићевој „Плавој линији живота“ заступљене су фотографије три Симићева споменика са уклесаним људским ликовима (стр. 34, 46. и 108), а у „Каменој књизи предака“ Радојка Николића Симићеви рукоради су: фигуре досељеника Туровића (Белџина) и лик Радивоја Вукомановића (Срезојевци).

JOSIF SIMIĆ TEOČINAC, TAILLEUR DE PIERRE

Josif Simić fut le tailleur de pierre le plus connu et le meilleur de la région de Takovo. Né à Teočin, village situé sur les contreforts du Suvobor, il exerça son métier de tailleur de pierre à Pranjani, ce que prouvent les inscriptions gravées sur les monuments qu'il réalisa («Fait par Josif Simić Teočinac de Pranjani»). Il grava les pierres tombales entre 1885 et 1908 dans le sud-ouest du district de Rudnik, c'est-à-dire dans les villages situés entre les montagnes de Maljen et de Suvobor au nord et celle de Kablar et la colline de Ljubić, au sud.

Ce tailleur de pierre de profession, qui aimait à s'appeler aussi peintre, sculpta des monuments funéraires dans la pierre de Kablar et y représenta, avec beaucoup d'habileté, des portraits de défunts, vêtus de costumes nationaux où il intercalait des éléments de l'habillement citadin. Dans les vêtements de ses paysans s'entre-mêlaient la mode ancienne à l'orientale et la mode nouvelle à l'occidentale, si bien que ces costumes dans la pierre revêtent une grande importance pour l'étude de l'histoire et de la sociologie de l'habillement au carrefour des XIXe et XXe siècles, et pour l'établissement des caractéristiques de l'uniforme militaire.

Le tailleur de pierre de Teočin se montra aussi très habile à »peindre« des cavaliers, en quoi il n'eut pas d'égal dans la Serbie occidentale. Quoique représentés d'une manière réaliste, ces cavaliers rappellent, dans une large mesure, les saints militaires peints dans les fresques et les icônes.

En tant que réaliste qui s'en tenait strictement aux principes du réalisme, il s'intéressait aux qualités spécifiques du défunt et les représentait avec fidélité. S'écartant des modèles traditionnels observés généralement par les tailleurs de pierre, il individualisait les portraits de certains défunts. Il exécutait les figures en bas-relief qui en se détachant nettement sur un fond plan produisaient une impression de fraîcheur.

En plus des figures humaines, Josif Simić sculptait aussi le Christ crucifié, la Vierge et l'ange; l'ornementation végétale (vigne, tresse, arabesques); symboles liturgiques (croix, chandeliers portant des cierges); outils, objets usuels, armes et parures.

Les inscriptions dues à Simić ont moins de valeur que ses reliefs, du fait que l'image fut pour lui le principal moyen d'expression, beaucoup plus que la parole et la lettre. Ses épitaphes, sauf quelques-unes, sont le plus souvent dépourvues, austères et sans rien de poétique; seuls les faits figurant dans les actes d'état civil.

La force de l'art de Josif Teočinac réside surtout dans les représentations figuratives en relief des paysans et des paysannes aux allures plus ou moins raides, de fiers cavaliers, des soldats en tenue de parade et des Christ crucifiés. Son habileté de sculpteur attend que les historiens de l'art s'y penchent pour en juger la valeur, tandis que les détails constitués par l'habillement, l'outillage, les armes, les effets personnels et les ornements ont déjà attiré l'attention des ethnologues des sociologues et de tous ceux qui étudient la culture et les mœurs patriarcales de nos compagnes. Les témoignages pittoresques des inscriptions funéraires révèlent, dans une large mesure, la vérité sur la vie et la mentalité authentiques des agriculteurs qui, à la fin du siècle passé et au début de celui-ci, vivaient entre la montagne de Maljen et la rivière de Morava.

Сл. 1. Споменик Видака (син)
и Павла (отац) Туровића
(Белџина, 1889)
1. Le monument à Vidak (fils)
et Pavle (père) Turović (village
de Beljina 1889)

Сл. 2. Споменик Ра-
дивоја Вукомановића
(Срезојевици, 1886)
2. Le monument à Ra-
divoje Vukomanović
village de Srezojevci,
1886)

Сл. 3. Распеће на споменику Та-
насија Јеремића (Прањани, 1895)
3. La Crucifixion sur le monument
à Tanasije Jeremić (village de
Pranjani, 1895)

Сл. 4. Богородица на споменику Станице Јеремић (Прањани, 1895)
4. La Vierge sur le monument à Stanica Jeremić (village de Pranjani, 1895)

Сл. 6. Споменик Миљка Рајчевића (Дружетићи, 1899)
6. Le monument à Miljko Rajčević (village de Družetići, 1899)

Сл. 5. Споменик Крсмана Пековића (Пријевор, 1898)
5. Le monument à Krsman Peković (village de Prijedor, 1898)

Сл. 7. Споменик Миљка Рајчевића, детаљ (1899)
 7. Le monument à Miljko Rajčević, détail (village de Družetići, 1899)

Сл. 8. Споменик Станојке Ковачевић, детаљ (Рошци, 1901)
 8. Le monument à Stanojka Kovachević, détail (village de Rošci, 1901)

Сл. 9. Споменик Живане Срђић (Рошци, 1896)
 9. Le monument à Živana Srdić (village de Rošci, 1896)

Сл. 11. Један од потписа Јосифа Симића (1907)
 11. Une des signatures de Josif Simić
 (année 1907)

Сл. 10. Споменик Милорада Марковића, војника болничке чете (Прањани, 1904)
 10. Le monument à Milorad Marković, infirmier militaire (village de Pranžani, 1904)

Сл. 12. Мотиви са споменика
Јосифа Симића
12. Motifs de monuments de
Josif Simić

